

Розділ 8. Економічна безпека держави та суб'єктів господарської діяльності

УДК 330.3:338

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Денисенко М.П.¹, Бреус С.В.²

¹ доктор економічних наук, професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел. (044) 256-21-56, e-mail: profden3@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8767-9762

² кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнес-економіки
Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел. (044) 256-29-95, e-mail: breus_sv@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0624-0219

THE CURRENT STATE OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE AND THE RELATIONSHIP OF ECONOMIC SECURITY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

M. Denysenko¹, S. Breus²

¹ doctor of economics, professor of the department of business economics and tourism,
Kyiv national university of technologies and design,
Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel. (044) 256-21-56, e-mail: profden3@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8767-9762

² Ph.D (Economics), associate professor of the department of business economics,
Kyiv national university of technologies and design,
Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel. (044) 256-29-95, e-mail: breus_sv@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0624-0219

Анотація. В сучасних умовах рівень вищої освіти виступає основоположним чинником, що сприяє підвищенню рівня економічного розвитку держави та її конкурентоспроможності. Поглиблення розриву між освітою, наукою та виробництвом призводить до того, що вітчизняна вища освіта перестає виконувати соціально-економічні функції, сприяє зниженню якості вищої освіти, конкурентоспроможності закладів вищої освіти (ЗВО), а відтак рівню економічної безпеки ЗВО, держави та національної безпеки в цілому. Сутність економічної безпеки та методологія її оцінювання досить ґрунтовно розглянута в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема Алімової Н. К., Демидова С. Р., Бабаєва В. Н., Момот Т. В., Пересипкіна М. Н., Мартинюка В. П., Козаченко Г. В., Тюленєва Г. Д. Незважаючи на значний вклад вчених за проблематикою дослідження слід зазначити, що в сучасних умовах відсутні комплексні обґрунтування аспектів, пов'язаних з дослідженням взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з економічною безпекою закладів вищої освіти. Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з економічною безпекою закладів вищої освіти. У статті досліджено теоретико-практичні аспекти функціонування вітчизняних закладів вищої освіти та забезпечення їх економічної безпеки. Розглянуті основні чинники, які справляють вплив на економічну безпеку закладів вищої освіти. Виокремлено загрози економічній безпеці закладів вищої освіти. Виокремлені основні чинники, що сприяють формуванню загрози економічній безпеці закладів вищої освіти у результаті їх негативної зміни. Зазначено обумовленість доцільності здійснення подальших досліджень, що передбачає з урахуванням зазначених чинників формування прогнозу рівня економічної безпеки закладів вищої освіти та методичного підходу до оцінювання ризиків економічній безпеці закладів вищої освіти.

Ключові слова: заклади вищої освіти, економічна безпека закладів вищої освіти, економічна безпека держави, національна безпека.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 8, бібл.: 9

Anotation. In modern conditions, the level of higher education acts as the main factor contributing to raising the level of economic development of the state and its competitiveness. The deepening of the gap between education, science and production leads to the fact that domestic higher education ceases to perform socioeconomic functions, contributes to the reduction of the quality of higher education, the competitiveness of higher education institutions (HEI), and therefore the level of economic security of HEI, state and national security in general. The essence of economic security and the methodology for its evaluation are thoroughly considered in the works of both foreign and domestic scientists, in particular, Alimova N. K., Demydov S. R., Babaieva V. N., Momot T. V., Peresyphkina M. N., Martyniuk V. P., Kozachenko H. V., Tiulieniev H. D.. Despite the significant contribution of scientists to the research problem, it should be noted that under present conditions there are no comprehensive justifications for aspects related to the study of the relationship between the state of higher education in Ukraine and the economic security of higher education institutions. The purpose of the paper is to study the relationship between the state of development of higher education in Ukraine and the economic security of higher education institutions. The article deals with theoretical and practical aspects of the functioning of domestic institutions of higher education and ensuring their economic security. The main factors that affect the economic security of higher education institutions are considered. The threats to the economic security of higher education institutions are highlighted. The main factors contributing to the threat to the economic security of higher education institutions as a result of their negative change are identified. The said determines the expediency of carrying out further research, which provides, taking into account the above mentioned factors, the formation of a forecast of the level of economic security of higher education institutions and a methodological approach to the assessment of the risks to the economic security of higher education institutions.

Key words: institutions of higher education, economic security of institutions of higher education, economic security of the state, national security.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 8, bibl.: 9

Постановка проблеми. В сучасних умовах рівень вищої освіти виступає основоположним чинником, що сприяє підвищенню рівня економічного розвитку держави та її конкурентоспроможності.

Поглиблення розриву між освітою, наукою та виробництвом призводить до того, що вітчизняна вища освіта перестає виконувати соціально-економічні функції, сприяє зниженню якості вищої освіти, конкурентоспроможності закладів вищої освіти (ЗВО), а відтак рівню економічної безпеки ЗВО, держави та національної безпеки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність економічної безпеки та методологія її оцінювання досить ґрунтовно розглянута в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема Алімової Н. К. [1], Демидова С. Р. [2], Бабаєва В. Н., Момот Т. В., Пересипкіна М. Н. [3], Маргинюка В. П. [4], Козаченко Г. В., Тюленева Г. Д. [5].

Незважаючи на значний вклад вчених за проблематикою дослідження слід зазначити, що в сучасних умовах відсутні комплексні обґрунтування аспектів, пов'язаних з дослідженням взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з

економічною безпекою закладів вищої освіти.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з економічною безпекою закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку економіки України забезпечення належного рівня підготовки фахівців, які можуть бути конкурентоспроможними на вітчизняному та міжнародних ринках праці сприятиме підвищенню конкурентоспроможності закладів вищої освіти (згідно з Законом України «Про освіту», прийнятим від 05.09.2017 року, усі вищі навчальні заклади (ВНЗ) стали закладами вищої освіти (ЗВО) [6] як на вітчизняній, так і на світовій арені сприятиме підвищенню рівня їх економічної безпеки, а у результаті, держави та національної безпеки загалом.

Загалом негативні тенденції, нарощування яких спостерігається в Україні справляють вплив на ефективність функціонування закладів вищої освіти (ЗВО), які є одночасного і елементами соціально-економічної системи і

суб'єктами господарювання. Зокрема, нарощування негативних тенденцій у сфері вищої освіти призводить до:

Зменшення кількості ЗВО та студентів у них. Так, кількість ЗВО за даними Державної служби статистики України (таблиця 1, таблиця 2) зменшилась на початок 2017-2018 навчального року порівняно з даними на початок 2010-2011 навчального року на 12,42 % (з 330 до 289 ЗВО), а кількість студентів відповідно на 35,65 % (з 2066667 осіб до

1329964 осіб). Зважаючи на суттєве зменшення чисельності населення протягом 2010-2017 років на 7,78 % (з 45962947 осіб до 42386403 осіб), то зменшення кількості студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення (за оцінкою) на 1 січня (таблиця 1, таблиця 2), створює загрози функціонуванню вищої освіти загалом та діяльності закладів вищої освіти зокрема, а також сприяє формуванню загроз економічній безпеці закладів вищої освіти.

Таблиця 1

Кількість закладів вищої освіти України та студентів

Роки/показники							
2010/ 11*	2011/ 12*	2012/ 13*	2013/ 14*	2014/ 15*	2015/ 16*	2016/ 17**	2017/ 18***
Кількість закладів – усього ¹ , од							
330	326	316	309	277	288	287	289
у тому числі за формами власності:							
- державною та комунальною							
231	227	220	218	197	208	209	212
- приватною							
99	99	96	91	80	80	78	77
Кількість студентів – усього, осіб							
2066667	1899138	1770311	1673287	1437955	1375160	1369432	1329964
Прийнято ² – усього, осіб							
381362	307316	331164	337420	291647	259904	253217	264448
Випущено ² – усього, осіб							
528875	515032	505420	471717	405392	374028	318681	359901
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, осіб ^{4****}							
45962947	45778534	45633637	45553047	45426249	42760516	42584542	42386403
Кількість студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення (за оцінкою) на 1 січня ^{4*****}							
450	415	388	367	317	322	322	314

¹ З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

² Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

³ Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

⁴ Дані оцінки чисельності населення на 1 січня 2016 та 2017 рр. перераховані в адміністративно-територіальних межах на 1 січня 2018р., використано дані «Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року».

* Використані дані за 2010/11 рік, 2011/12 рік, 2012/13 рік, 2013/14 рік, 2014/15 рік та 2015/16 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року».

** Використано дані за 2016/17 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року».

*** Використано дані за 2017/18 рік: «Вища освіта в Україні у 2017 році».

**** Використано дані за 2010/11 рік, 2011/12 рік, 2012/13 рік, 2013/14 рік, 2014/15 рік: «Населення України за 2016 рік»; за 2015/16 рік, 2016/17 рік, 2017/18 рік: «Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року».

***** Для розрахунку використано дані за 2010/11 рік, 2011/12 рік, 2012/13 рік, 2013/14 рік, 2014/15 рік: «Населення України за 2016 рік»; за 2015/16 рік, 2016/17 рік, 2017/18 рік: «Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України.

Загалом зменшення кількості закладів вищої освіти можна було б вважати позитивною тенденцією, адже це може призвести за інших рівних умов до підвищення конкурентоспроможності вишів і загалом до підвищення якості вищої освіти за рахунок зменшення кількості неконкурентоспроможних вишів та зростання відповідальності за підготовку фахівців.

Проте в умовах розвитку економіки це також сприяє зростанню рівня безробіття в

регіонах і цілому в країні (за даними таблиці 3 рівень безробіття за даними за даними Державної служби статистики України у 2017 році порівняно з 2010 роком хоча і зменшився на 0,92 % (з 1713900 до 1698000 осіб), але порівняно з 2013 роком зріс на 12,42 %), а відтак справлятиме в перспективі негативний вплив на якість української вищої освіти.

Темпи зміни показників, які визначені на основі даних таблиці 1, узагальнено у таблиці 2.

Таблиця 2

Темпи зміни показників у відсотках до попереднього року

Показники	Роки							
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Темп зміни кількості ЗВО, % до попереднього року	X	-1,21	-3,07	-2,22	-10,36	3,97	-0,35	0,70
Темпи зміни кількості ЗВО з державною та комунальною формами власності, % до попереднього року	X	-1,73	-3,08	-0,91	-9,63	5,58	0,48	1,44
Темпи зміни кількості ЗВО з приватною формою власності, % до попереднього року	X	0,00	-3,03	-5,21	-12,09	0,00	-2,50	-1,28
Темпи зміни кількості студентів ЗВО, % до попереднього року	X	-8,11	-6,78	-5,48	-14,06	-4,37	-0,42	-2,88
Темпи зміни кількості прийнятих на навчання студентів у ЗВО, % до попереднього року	X	-19,42	7,76	1,89	-13,57	-10,88	-2,57	4,44
Темпи зміни кількості випущених студентів, % до попереднього року	X	-2,62	-1,87	-6,67	-14,06	-7,74	-14,80	12,93
Темпи зміни чисельності наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, % до попереднього року	X	-0,40	-0,32	-0,18	-0,28	-5,87	-0,41	-0,47
Темпи зміни кількості студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, % до попереднього року	X	-7,78	-6,51	-5,41	-13,62	1,58	0,00	-2,48

Джерело: авторська розробка

Цей негативний вплив підсилюється також нарощуванням тенденції перевищення темпів зменшення кількості студентів над темпами зменшення кількості ЗВО. У результаті відбувається нарощування негативних тенденцій розвитку вітчизняної вищої освіти, у результаті дії яких відбувається поглиблення розриву якості підготовки фахівців для потреб економіки, зниження рівня матеріально-технічного забезпечення ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців та збільшення частки (таблиця 3) непрацевлаштованих випускників загальноосвітніх закладів та закладів вищої освіти (ЗОНЗ та ЗВО) та досить значною є частка їх непрацевлаштованих випускників.

Важливим чинником, що впливає на такий стан справ, є збільшення кількості абітурієнтів, які вступають на популярні, однак не затребувані в сучасних умовах спеціальності з точки зору забезпечення потреб промисловості і економіки в цілому спеціальностям. У результаті відбувається зменшення мобільності робочої сили та подальша локалізація випускників ЗВО у великих містах [7-8].

2. Переважання темпів зменшення кількості вступників до вишів над темпами

зниження кількості випускників. Так кількість вступників (прийнятих) на початок 2016-2017 навчального року порівняно з даними на початок 2010-2011 навчального року за даними Державної служби статистики України (таблиця 1, таблиця 2) зменшилась на 30,66 % (з 381362 до 264448), а випускників (випущено) – на 31,95 % (з 528875 до 359901), що на фоні скорочення чисельності населення як у результаті природного, так і механічного приросту – скорочення становило 7,78 % (з 45962947 до 42386403 осіб).

3. Зменшення обсягу державного замовлення на початок 2017-2018 навчального року порівняно з даними на початок 2010-2011 навчального року відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України та Наказів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України за 2010-2017 роки (таблиця 4) на 28,52 % (випуск – з 255685 до 182752 осіб) та 42,78 % (прийом – з 263739 до 150905 осіб).

Зменшення загального обсягу державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями можна було б вважати позитивною тенденцією, якби не переважання темпів зменшення прийому студентів до ЗВО для навчання за рахунок коштів фізичних осіб у 2010-2011 з 206445 осіб до 139275 осіб у

2017-2018 році (таблиця 5) та кількості студентів, що навчаються за рахунок

фізичних осіб (таблиця 6) на 43, 67 % (з 1245236 до 701427 осіб).

Таблиця 3

Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2017 рр. (у середньому за період)

2010 рік ¹	2011 рік ¹	2012 рік ¹	2013 рік ¹	2014 рік ¹	2015 рік ¹	2016 рік ¹	2017 рік ¹
1. Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб							
1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7	1678,2	1698,0
2. Темп зміни безробітного населення у віці 15-70 років, % до попереднього року							
X	-3,03	-4,34	-4,99	22,33	-10,44	1,42	1,012
3. За причинами незайнятості, відсотків:							
- вивільнені з економічних причин							
33,0	27,7	23,5	21,9	22,3	27,8	22,4	23,2
- звільнені за власним бажанням, за угодою сторін							
27,2	30,1	34,0	34,6	31,8	28,9	33,0	34,5
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму							
10,0	9,2	8,4	8,1	7,8	7,5	9,4	8,2
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів							
15,5	18,1	16,9	16,8	16,7	16,4	15,6	12,2
- робота має сезонний характер							
6,3	6,9	8,8	8,4	9,3	9,9	9,7	10,1
- незайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо							
2,4	2,5	2,5	3,8	4,6	3,7	3,2	4,9
- звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії							
0,9	0,9	1,5	1,2	1,4	0,9	1,8	2,0
- демобілізовані з військової строкової служби							
1,3	1,2	1,4	1,0	0,3	0,3	0,7	0,7
- інші причини							
3,4	3,4	3,0	4,2	5,8	4,6	4,2	4,2

¹ Дані за 2010-2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015-2017 роки – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

4. Зменшення можливостей відтворення інтелектуального потенціалу держави, що характеризується наряду з іншим, за даними Державної служби статистики України (таблиця 7), зменшенням кількості аспірантів у 2017 році порівняно з 2010 роком на 22,69 % (з 28630 до 22134 осіб), загальної кількості науково-педагогічних працівників у ЗВО (до прийняття у Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. ЗВО поділялись за рівнями акредитації на ВНЗ I–IV рівнів, за 2016 рік та 2017 рік наводяться дані з розподілом ЗВО на університети, академії, інститути) на 24,47 % (з 142691 до 107773), при цьому збільшення кількості докторантів на 11,16 % (з 1236 до 1374 осіб) не здатне нівелювати негативний вплив інших чинників, які впливають на формування загальних негативних тенденцій. При чому найбільшими темпами по роках відбулось зменшення кількості аспірантів (з -1,14% у 2011 році до -3,08% у 2017 році) та докторантів (зменшення почалось з 2014 році, протягом 2015-2016 років спостерігалось збільшення їх кількості, а у

2017 порівняно з 2016 роком їх кількість зменшилась на 7,41 %).

Кількість студентів, що навчаються у ЗВО за різними джерелами фінансування їх навчання наведено у таблиці 6.

5. Зниження конкурентоспроможності ЗВО як на світовій арені, так і в межах держави та конкурентоспроможності вищої освіти й держави в цілому, адже хоча і відбулось (за даними Державної служби статистики України, Постанов Кабінету Міністрів України та Наказів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, таблиця 8) збільшення видатків на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту з 24998,4 млн грн у 2010 році до 38681,1 млн грн у 2017 році в абсолютному виразі, але питома вага їх у загальних видатках зведеного бюджету (377842,8 млн грн у 2010 році порівняно з 1056759,9 млн грн у 2017 році) зменшилась з 6,62 % до 3,7 %, при цьому слід зважати також на значні темпи інфляції та зменшення курсу національної валюти по відношенню до долара США та Євро.

Таблиця 4

Обсяг державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями та темпи їх зміни у відсотках до попереднього року

Освітньо-кваліфікаційні рівні	Роки							
	2010*	2011**	2012***	2013****	2014*****	2015*****	2016*****	2017*****
Бакалавр (випуск)	128054	122333	132524	121061	127851	96587	108680	105427
Бакалавр (прийом)	131947	104796	126833	122693	119332	97026	86925	82693
Темп зміни кількості бакалаврів (випуск), % до попереднього року	X	-4,47	8,33	-8,65	5,61	-24,45	12,52	-2,99
Темп зміни кількості бакалаврів (прийом), % до попереднього року	X	-20,58	21,03	-3,26	-2,74	-18,69	-10,41	-4,87
Спеціаліст (випуск)	87610	85939	79660	74575	67499	61579	39171	40472
Спеціаліст (прийом)	86808	80624	78518	67762	69480	40469	37866	-
Темп зміни кількості спеціалістів (випуск), % до попереднього року	X	-1,91	-7,31	-6,38	-9,49	-8,77	-36,39	3,32
Темп зміни кількості спеціалістів (прийом), % до попереднього року	X	-7,12	-2,61	-13,70	2,54	41,75	-6,43	-100,00
Магістр (випуск)	40021	42330	41196	42308	41760	39646	25852	36853
Магістр (прийом)	44984	43226	44180	41662	42634	39814	65043	68212
Темп зміни кількості магістрів (випуск), % до попереднього року	X	5,77	-2,68	2,70	-1,30	-5,06	-34,79	42,55
Темп зміни кількості магістрів (прийом), % до попереднього року	X	-3,91	2,21	-5,70	2,33	6,61	63,37	4,87
Всього (випуск)	255685	251602	253380	237944	237110	294399	173703	182752
Всього (прийом)	263739	228646	249531	232117	231446	177309	189834	150905
Темп зміни загальної кількості студентів (випуск), % до попереднього року	X	-1,60	0,71	-6,09	-0,35	24,16	-41,0	5,21
Темп зміни загальної кількості студентів (прийом), % до попереднього року	X	-13,31	9,13	-6,98	-0,29	-23,39	7,06	-20,51

* Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2010 році». Від 14 липня 2010 р. № 580. Документ 580-2010-п. Редакція від 29.12.2010, підстава v1654731-10.
 ** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2011 році». Від 29 червня 2011 р. № 709. Документ 709-2011-п. Редакція від 07.05.2012, підстава 1413-2011-п.
 *** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2012 році». Від 17 травня 2012 р. № 583. Документ 583-2012-п. Редакція від 28.12.2012, підстава v1520731-12.
 **** Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про внесення змін до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2012 році». Від 28.12.2012 р. № 1520. Документ v1520731-12.
 ***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2013 році». Від 20 травня 2013 р. № 362. Документ 362-2013-п. Редакція від 31.12.2013, підстава v1596731-13.
 **** Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про внесення змін до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2013 році». Від 31.12.2013 № 1596. Документ v1596731-13.
 ***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2014 році». Від 11 червня 2014 р. № 212. Документ 212-2014-п. Прийняття від 11.06.2014.
 ***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2015 році». Від 23 грудня 2015 р. № 1178. Документ 1178-2015-п. Прийняття від 23.12.2015.
 ***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2016 році». Від 6 липня 2016 р. № 408. Документ 408-2016-п. Редакція від 18.10.2017, підстава v1511731-17.
 ***** Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Зміни, що вносяться до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2016 році». Від 26.12.2016. № 2134. Документ v2134731-16.
 ***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2017 році». Від 12 липня 2017 р. № 511. Документ 511-2017-п. Редакція від 18.10.2017, підстава v1511731-17.
 Джерело: складено на основі даних Постанов Кабінету Міністрів України та Наказів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, темпи зміни показників є авторською розробкою.

Таблиця 5

Прийом студентів до ЗВО за джерелами фінансування та навчання

Роки							
2010/11*	2011/12**	2012/13**	2013/14**	2014/15*	2015/16*	2016/17*	2017/18*
Усього, осіб ^{1,2}							
381362	314530	341290	337420	291647	259904	253217	264448
Темпи зміни загальної кількості прийнятих для навчання студентів, % до попереднього року							
X	-17,52	8,51	-1,13	-13,57	-10,88	-2,57	4,44
Прийом студентів для навчання за рахунок державного бюджету							
170616	145113	169811	162954	147502	134194	126839	121495
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок коштів державного бюджету, % до попереднього року							
X	-14,95	17,02	-4,04	-9,48	-9,02	-5,48	-4,21
Прийом студентів для навчання за рахунок місцевих бюджетів							
3360	3830	4326	2653	2615	2864	2776	3186
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок місцевих бюджетів, % до попереднього року							
X	13,99	12,95	-38,67	-1,43	9,52	-3,07	14,77
Прийом студентів для навчання за рахунок органів державної влади, юридичних осіб							
941	977	811	947	763	765	651	492
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок органів державної влади, юридичних осіб, % до попереднього року							
X	3,83	-16,99	16,77	-19,43	0,26	-14,90	-24,42
Прийом студентів для навчання за рахунок фізичних осіб							
206445	164610	166342	170866	140767	122081	122951	139275
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок фізичних осіб, % до попереднього року							
X	-20,26	1,05	2,72	-17,62	-13,27	0,71	13,28

¹Без осіб, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня).

²З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

* Використані дані за 2010/11 рік, 2014/15 рік та 2015/16 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року».

** Використані дані за 2011/12 рік та 2012/13 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

*** Використані дані за 2013/14 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року».

**** Використані дані за 2016/17 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року».

***** Використані дані за 2017/18 рік «Вища освіта в Україні у 2017 році».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України, темпи зміни показників є авторською розробкою

Зважаючи на наведені вище дані слід зазначити, що розірваний зв'язок між освітою, наукою та виробництвом можна вважати однією з причин відірваності знань, отриманих у вітчизняних вишах від вимог роботодавців. Зокрема, не на користь потребам економіки виступає відсутність преференцій при послідовному вступі до закладів нижчих рівнів акредитації, а відтак, до вишів, що призводить, зокрема, до поглиблення розриву в знаннях і подальших негативних трансформацій ринку праці. Держава не надає пільг при такій послідовності вступу до навчальних закладів, враховуючи їх профільність.

Підвищення ефективності функціонування ЗВО, аспірантури та докторантури як інструментів підготовки кадрів задля задоволення потреб економіки, вимог ринку праці та роботодавців є важливими завданнями на сучасному етапі розвитку економіки України.

Така ситуація свідчить, наряду з іншим, про розпорошення бюджетних коштів, так як вони не тільки не поповнюють ряди вчених ЗВО чи йдуть працювати в наукові установи, але й не здобувають наукові ступені.

Кількість студентів, що навчались у ЗВО за різними джерелами фінансування їх навчання

Роки							
2010/11*	2011/12**	2012/13***	2013/14****	2014/15*	2015/16*	2016/17****	2017/18*****
Усього студентів, осіб ¹							
2066667	1954789	1824906	1673287	1437955	1375160	1369432	1329964
Темпи зміни загальної кількості студентів, % до попереднього року							
X	-5,41	-6,64	-8,31	-14,06	-4,37	-0,42	-2,88
Кількість студентів, що навчались за рахунок державного бюджету							
798571	777379	767596	735864	663194	649225	652935	608625
Темпи зміни кількості студентів, що навчались за рахунок державного бюджету, % до попереднього року							
X	-2,65	-1,26	-4,13	-9,88	-2,11	0,57	-6,79
Кількість студентів, що навчались за рахунок місцевих бюджетів							
14486	18372	18379	13087	12201	14722	12317	12944
Темпи зміни кількості студентів, що навчались за рахунок місцевих бюджетів, % до попереднього року							
X	26,83	0,04	-28,79	-6,77	20,66	-16,34	5,09
Кількість студентів, що навчались за рахунок органів державної влади, юридичних осіб ²							
8374	8886	6519	7829	10223	9520	9227	6968
Темпи зміни кількості студентів, що навчались за рахунок органів державної влади, юридичних осіб, % до попереднього року							
X	6,11	-26,64	20,10	30,58	-6,88	-3,08	-24,48
Кількість студентів, що навчались за рахунок фізичних осіб							
1245236	1150152	1032412	916507	752337	701693	694953	701427
Темп зміни кількості студентів, що навчались за рахунок фізичних осіб, % до попереднього року							
X	-7,64	-10,24	-11,23	-17,91	-6,73	-0,96	0,93

¹З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

²За даними: «Вища освіта в Україні у 2017 році» – «у тому числі навчались за рахунок: юридичних осіб».

* Використані дані за 2010/11 рік, 2014/15 рік та 2015/16 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року».

** Використані дані за 2011/12 рік та 2012/13 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

*** Використані дані за 2013/14 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року».

**** Використані дані за 2016/217 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року».

***** Використані дані за 2017/18 рік «Вища освіта в Україні у 2017 році».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України, темпи зміни показників є авторською розробкою

Також варто зазначити, що суттєвий вплив на такий стан справ в сфері вищої освіти в сучасних умовах справляє незначний обсяг фінансування освіти, зокрема вищої, що сприяє не тільки погіршенню якості вітчизняної вищої освіти, але й – зниженню рівня економічного розвитку країни та являється загрозою економічній безпеці вищів [9].

Загалом негативні тенденції, нарощування яких спостерігається в Україні, справляють вплив на ефективність функціонування закладів вищої освіти (ЗВО), які є одночасного і елементами соціально-економічної системи і суб'єктами господарювання.

В цілому така ситуація у сфері вищої освіти призводить до поглиблення розриву зв'язку між освітою, наукою та виробництвом, зниженню конкурентоспроможності ЗВО як на світовій арені, так і в межах держави та конкурентоспроможності вищої освіти й держави в цілому, формуванню загроз економічній безпеці вищів.

На основі аналізу статистичних показників виокремлено основні чинники, що справляють найсуттєвіший вплив на функціонування вищої освіти загалом та діяльності закладів вищої освіти зокрема, а також сприяють формуванню загроз економічній безпеці закладів вищої освіти у результаті їх негативної зміни.

Кількість аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників, зокрема, тих, що мають науковий ступінь кандидата та доктора наук

Роки	Кількість аспірантів на кінець року ^{1*} , осіб	Кількість докторантів на кінець року ^{1*} , осіб	Всього науково-педагогічних працівників у ЗВО 3 та 4 рівнів акредитації ² , осіб	Науково-педагогічні працівники, мають науковий ступінь кандидата наук, осіб	Науково-педагогічні працівники, мають науковий ступінь доктора наук, осіб
2010	28630	1236	142691**	66689**	13367**
2011	28305	1292	139018***	67057***	13436***
2012	27999	1445	137112****	67675****	13826****
2013	26270	1454	135247*****	69582*****	14269*****
2014	23493	1418	117197*****	62158*****	12682*****
2015	24625	1483	111726*****	60628*****	12418*****
2016 ³	22838	1484	110055*****	61266*****	13072*****
2017 ³	22134*****	1374*****	107773*****	61157*****	13582*****

¹ Без урахування аспірантів із зарубіжних країн.

* Використані дані: «Підготовка наукових кадрів у 2016 році».

** За 2010 рік використані дані: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року».

*** За 2011 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року».

**** За 2012 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року».

***** За 2013 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

***** За 2014 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

***** За 2015 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

² До прийняття у Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. [31] ВНЗ поділялись за рівнями акредитації на ВНЗ I–IV рівнів.

³ За 2016–2017 роки наводяться дані з розподілом ВНЗ на університети, академії, інститути.

***** За 2016 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року»

(університетів, академії, інститутів).

***** За 2017 рік використані дані «Вища освіта в Україні у 2017 році».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

До них слід віднести такі:

1. Кількість закладів вищої освіти.
2. Кількість студентів у закладах вищої освіти.
3. Кількість студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення.
4. Кількість прийнятих на навчання студентів у заклади вищої освіти.
5. Кількість випускників закладів вищої освіти.
6. Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 січня.
7. Загальний обсяг державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями (випуск).
8. Загальний обсяг державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями (прийом).
9. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок державного бюджету.
10. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок місцевих бюджетів.

11. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок органів державної влади, юридичних осіб.
12. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок фізичних осіб.
13. Кількість аспірантів.
14. Кількість докторантів.
15. Загальна кількість науково-педагогічних працівників.
16. Кількість науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь кандидата.
17. Кількість науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь доктора наук.
18. Загальні видатки зведеного бюджету.
19. Видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту.
20. Валовий внутрішній продукт.

Видатки зведеного бюджету на освіту

Роки							
2010* ¹	2011* ¹	2012* ¹	2013* ¹	2014** ¹	2015** ²	2016*** ^{2,3}	2017*** ^{2,3}
Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн, усього							
377842,8	416853,6	492454,7	505843,8	523004,8	679871,4	835832,1 ³	1056759,9
Темпи зміни загальних видатків зведеного бюджету, % до попереднього року							
X	10,32	18,14	2,72	3,39	29,99	22,94	26,43
Усього видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету, млн грн							
79826	86253,6	101560,9	105538,7	100105,6	114193,5	129437,7	177755,7
Темпи зміни видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету, % до попереднього року							
X	8,05	17,75	3,92	-5,15	14,07	13,35	37,33 ⁵
Видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, млн грн							
24998,4	26619,6	29335,9	30003,1	28340,5	30981,8	35233,6	38681,1
Темпи зміни видатків на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, % до попереднього року							
X	6,49	10,2	2,27	-5,54	9,32	13,72	9,79
Видатки у % до загальних видатків зведеного бюджету, усього:							
100	100	100	100	100	100	100	100
з них на освіту, усього							
21,13	20,69	20,62	20,86	19,14	16,80	15,49	16,82
у тому числі на вищу освіту							
6,62	6,39	5,96	5,93	5,42	4,55	4,22	3,66
Видатки на вищу освіту у % до загальних видатків на освіту							
31,32	30,86	28,9	28,43	28,31	27,13	27,22	21,76
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн грн ^{4,5}							
1120585	1349178	1459096	1522657	1586915	1988544	2385367	2982920
Темпи зміни валового внутрішнього продукту, % до попереднього року							
X	20,40	8,15	4,36	4,22	25,31	19,96	25,05
Видатки у % до ВВП, усього:							
100	100	100	100	100	100	100	100
з них на освіту, усього							
7,12	6,39	6,96	6,93	6,31	5,74	5,43	5,96 ⁵
у тому числі на вищу освіту							
2,23	1,97	2,01	1,97	1,79	1,56	1,48	1,3 ⁵

¹Включаючи видатки бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

²Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

³На 01.03.2018.

* За 2010-2013 роки використано дані: «Продовження навчання та здобуття професії», 2016 рік.

** За 2014-2015 роки використано дані: «Продовження навчання та здобуття професії», 2017 рік.

*** За 2016-2017 роки використано дані: «Вища освіта в Україні у 2017 році».

⁴ За 2010-2015 роки використані дані «Національні рахунки освіти України у 2016 році».

⁵ За 2016-2017 роки використані дані «Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2010-2017 роки».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України, темпи зміни показників є авторською розробкою

Висновки. Враховуючи вищезазначене слід констатувати, що за результатом аналізу виокремлені основні чинники, що сприяють формуванню загроз економічній безпеці закладів вищої освіти у результаті їх негативної зміни. Зазначене обумовлює доцільність здійснення подальших досліджень, що передбачає з урахуванням зазначених чинників формування прогнозу рівня економічної безпеки закладів вищої освіти та методичного підходу до оцінювання ризиків економічній безпеці закладів вищої освіти.

Література:

1. Алимova Н. К. Экономическая безопасность образовательного учреждения в условиях становления инновационной экономики : дисс. ... канд. экон. наук. Москва, 2009. 186 с.
2. Демидов С. Р. Теоретико-методологические основы и механизм обеспечения экономической безопасности высшего учебного заведения : дисс. ... докт. экон. наук. Москва, 2007. 296 с.
3. Бабаев В. Н., Момот Т. В., Пересыпкин М.Н. Экономическая безопасность высших учебных заведений в условиях модернизации высшего образования : проблемы и перспективы. *Науково-технічний збірник. Київ*, 2013. № 108. С. 519-527.
4. Мартинюк В. П. Економічна безпека вищих навчальних закладів в Україні: передумови оцінювання. *Економіка. Менеджмент.*

Підприємництво : наук. журнал. Київ, 2013. № 25(II). С. 193-198.

5. Козаченко Г. В. Позиціонування вищого навчального закладу в експлейнарному базисі його економічної безпеки. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : збірник наукових праць. Київ, 2011. Випуск 24. С. 108-113.

6. Про освіту : Закон України Документ 2145-19. Прийняття від 05.09.2017, підстава 2233-19. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення 10.09.2018).

7. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вітчизняна вища освіта в умовах глобалізації та її вплив на ринок праці в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення* : виробничо-практичний науковий журнал. Київ, 2015. №3 (44). С. 32-36.

8. Денисенко М.П., Бреус С. В. Економічна безпека вищих навчальних закладів: основні тенденції на ринку праці. *Інвестиції: практика та досвід* : науково-практичний журнал. Київ, 2016. №14. С. 10-14.

9. Бреус С. В. Розроблення моделі оцінювання економічної безпеки закладів вищої освіти. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць. Харків, 2018. Т. 2, № 25. С. 176-182.

Reference:

1. Alymova N. K. Ekonomicheskaya bezopasnost obrazovatel'nogo uchrezhdeniya v usloviyakh stanovleniya ynnovatsyonnoy ekonomiky : dyss. ... kand. ekon. nauk. Moskva, 2009. 186 s.

2. Demydov S. R. Teoretyko-metodolohycheskye osnovy u mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti vysshheho uchebnoho zavedeniya : dyss. ... dokt. ekon. nauk. Moskva, 2007. 296 s.

3. Babaev V. N., Momot T. V., Peresyryun M.N. Ekonomicheskaya bezopasnost vysshnykh uchebnykh zavedeni v usloviyakh modernyzatsyy vysshheho

obrazovaniya : problemy u perspektivy. Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk. Kyiv, 2013. № 108. S. 519-527.

4. Martyniuk V. P. Ekonomichna bezpeka vyshchych navchalnykh zakladiv v Ukraini: peredumovy otsiniuvannya. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo* : nauk. zhurnal. Kyiv, 2013. № 25(II). S. 193-198.

5. Kozachenko H. V. Pozytionuvannya vyshchoho navchalnoho zakladu v ekspleinarnomu bazysi yoho ekonomichnoi bezpeky. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2011. Vypusk 24. S. 108-113.

6. Pro osvitu : Zakon Ukrainy Dokument 2145-19. Pryiniattia vid 05.09.2017, pidstava 2233-19. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (data zvernennia 10.09.2018).

7. Denysenko M. P., Breus S. V. Vitshyzniana vyshcha osvita v umovakh hlobalizatsii ta yii vplyv na rynek pratsi v Ukraini. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння* : vyrobnycho-praktychnyi naukovyi zhurnal. Kyiv, 2015. №3 (44). S. 32-36.

8. Denysenko M.P., Breus S. V. Ekonomichna bezpeka vyshchych navchalnykh zakladiv: osnovni tendentsii na rynku pratsi. *Investytsii: praktyka ta dosvid* : naukovo-praktychnyi zhurnal. Kyiv, 2016. №14. S. 10-14.

9. Breus S. V. Rozroblennia modeli otsiniuvannya ekonomichnoi bezpeky zakladiv vyshchoi osvity. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky* : zb. nauk. prats. Kharkiv, 2018. Т. 2, № 25. S. 176-182.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.